

Torpet Järnsmedslund (föregångaren till Järnsmedbacken) i Skatelövs socken

Av Ingolf Berg, Lidingö - oktober 2018

Hössö häradsallmänning privatiseras¹

Vid privatiseringen av Hössö häradsallmänningen år 1840 inropade under auktionen hos Växjö Landskontor (landshövding Mörner) grevarna Hugo och Malcom Hamilton, Huseby Bruk, tre av de fyra gårdar som allmänningen delats upp i och därefter skattelagts till ett helt mantal. Arealen var på totalt 6-700 hektar.

Den fjärde gården,, Västregården om ¼-dels mantal, inropades av fyra bönder. Gården omfattade dagens Julås 3/16-dels mtl (106 ha mark plus vattenområden) och Järnsmedbacken (del av fd torpet Järnsmedslund) 1/16-dels mtl (29,5 ha mark plus vattenområden). Auktionen kungjordes från alla predikstolar i Kinnevalds härad. Drivande bland bönderna att förvärva Västergården var kyrkovärden i V. Torsås, Sven Olofsson från Tykatorp², som initialt fick en lika stor andel som de andra delägarna. Dessa var Jon Pålsson³ – ägare till Skäggalösa 3/8-dels Backagård och 3/8-dels Gunnaregård, Jon Petersson⁴ i Skatelöv Södregård samt Jöns Nilsson i Grimslöv.

Den 8 maj 1841 genomfördes hemmansklyvning av Västergården efter begäran av Sven Olofsson hos landshövdingen i Växjö den 19 augusti 1840. Förvärvet kungjordes från predikstolen i Skatelövs kyrka den 4 oktober 1840. Innan hemmansklyvningen genomfördes *”belades den gemensamma skogen med kvarstad och delägarna vid tre riksdalers vite förbjudne att densamma till svedje eller avsalu begagna förrän förutsättningarna hunnits slutas av delägarna med sina nya lotter tillträda”*. Beslutades av landskansliet (länsstyrelsen) den 19 augusti och lästes också upp i Skatelövs kyrka den 4 oktober 1840.

Den norra lotten av Västregården, d.v.s. Järnsmedslund, kom att tilldelas Jon Pålsson i Skäggalösa efter lottningsförfarande⁵ via lantmäteriet. Denna del *”finnes uppodlad till obetydlig åker och äng vid torpet och den öfrige delen beväxt med gran, bok, björk och någon furuskog”*.

I samband med hemmansklyvningen 1841 sålde emellertid Jöns Nilsson sin hemmansandel på 1/16-dels mantal till Jon Petersson i Skatelöv Södregård som därefter blev ägare till den mellersta lotten om 1/8-dels mantal. Hemmansklyvning av Hössö Västregård, genomfördes slutligen den 29 maj 1844. Processen med hemmansklyvningar, lantmäteri och lagfarter, s.k. fastebrev, tog tid.

¹ Förvärvet av Hössö häradsallmänning finns beskrivet i Skatelövs hembygdsbok, ”Hössöhalvön en viktig Husebydomän” av Ingolf Berg.

² Sven Olofsson, även kallad ”Tyken”, fick den södra lotten och köpte senare även Jon Pålssons båda lotter, vilket blev grunden till nuvarande Julås.

³ Jon Pålsson f 1796, gift med Anna Nilsson f 1806 i V Torsås.

⁴ Jon Petersson f 1802, gift med Kjerstin Svensdotter f 1814 i V. Torsås.

⁵ ””bestämdes att indelningen så verkställas att en sjättedel tillfaller hvarje hemmanslott medels liniedrag i öster och väster och att förslag härtill ska af förrättningsmannen å kartan uträknas ...”

Enligt salubrev den 13 oktober 1841 förvärvade Pål Carlsson ("Påalt", f 1810 i Vevik), torpare i Bjurkärr, hemmanet Hössö Västregård 1/16-dels mantal (torpet Järnsmedslund och resten som idag utgör Järnsmedsbacken) för en köpeskilling av 1 555 riksdaler, 26 skilling och 8 runstycken. Säljare var Jon Pålsson från Skäggalösa Backagård. Tredje uppbudet vid häradsrätten skedde 1842-05-06.⁶

Sven Olofsson fick den södra lotten som då omfattade 85 tunnland och 18 kappeland. På hans lott fanns också ett lertag (ca 5 tunnland) som tillhörde Kalvsviks socken efter ändring av sockengräns. Lertaget fick inte inhägnas och *"tillhör ensamt denna lott i avseende till betesmark"*.

Jon Pålsson, som blivit ägare till den norra lotten, inkl. torpet Järnsmedslund, (då ca 7 tunnland stort), sålde efter hemmansklyvningen denna till torparen Pål Carlsson, som då bodde i Bjurkärr. Lotten var då på 1/16-dels mantal.

Sven Olofsson från Tykatorp kom före 1848 att ensam bli ägare till södra och mellersta lotterna om totalt 3/16-dels mantal, dvs. nuvarande Julås. Den norra lotten, Järnsmedslund köptes sannolikt 1848 av, Pål Carlsson (även kallad "Påalt") som var byggmästare. Julås var således mantalsmässigt tre gånger större än Järnsmedbacken (som Järnsmedslund senare kom att heta)

Julås och Järnsmedbacken etablerades som "gårdar" omkring 1853 resp. 1857 när de stora mangårdsbyggnaderna uppfördes. Fågelvägen är det knappt en kilometer mellan dem.

Järnsmedslund brukades initialt av torparen Nils Magnusson (f 1800) o h h Anna Olofsdotter. (f 1807). De flyttade därifrån 1842 och Påhl Carlsson "Påalt" flyttade 1843 till Järnsmedslund med hustrun Märtha Nilsson. Nils kom från Slagestorp i Västra Torsås och var bekanta med "Tyken" och "Påalt". Påalt med familj bodde i Järnsmedbacken under ca 35 år, till 1878. Under den tiden uppfördes den första timringen som när den var färdig flyttades 1855 till Nabben på Kläcklinge då huset där brunnit ned. Nuvarande mangårdsbyggnad i Järnsmedbacken stod därefter uppförd år 1857. Efter 1865 var "Påalt" med familj inneboende då f.d. rättaren i Vevik, Anders Petersson då köpt gården.

Järnsmedslunds tillkomst och första brukare

Järnsmedslund är det torpställe som föregick nuvarande Järnsmedbacken. Detta omnämns bl.a. i Skatelövs husförhörslängd 1820-1830 där torpet anges som "**nybygge 1828**, till Olof Eriksson Wikström". Detta är således etableringsåret.

I samband med privatiseringen av Hössö häradsallmänning anges 1838 att "Järnsmedsbackalund" blivit "olovligen intaget på allmänningen och bebyggt av numera avlidne Olof Wickström och bebos av bortlämnade systrarna Brita och Katarina Eriksson".

Vem var Olof Ericsson Wickström

Olof Ericsson Wickström föddes den 23 juli 1770 i Vevik där hans föräldrar blev torpare 1764 – de bodde tidigare på gården. Vevik var på den tiden ett torpställe som Huseby Bruk disponerade, men inte ägde. Föräldrarna hette Erik Eriksson f 1724 och Stina Gudmundsdr. (1733-1786). De hade fyra barn som nådde vuxen ålder, tre döttrar och sonen Olof. Dottern Maria (1756-1839) och hennes första man Jöns Persson f 1750 tog över torparrendet i Vevik efter hennes far som därefter blev

⁶ Kinnevalds Häradsrätt A I a:83, sidan 1598.

inhyses där fram till sin död. När Marias första man dog gifte hon om sig med Nils Nilsson (1879-1838) och de fortsatte som brukare av Vevik till efter Olofs död den 3 maj 1836 – de var med på bouppteckningen tillsammans med systrarna Britta och Catarina. Maria dog i Vevik 1839, två år efter Olof,, då också som inhyses tillsammans med sin andra man. Torpare i Vevik var då bl.a. Pål Carlsson, även kallad "Påalt".

Olof omnämns som saltpeterskjudare och dräng i husförhörlängden 1808-1820. Han hade främst varit ogift dräng i Vevik. Vid bouppteckningen år 1838 efter honom fanns det två kor i Järnsmedslund. Tillgångarna var ytterst begränsade och hans gångkläder få och slitna.

Byggnationen i Järnsmedslund 1838

1838 fanns det en närmast fyrkantig liten stuga i Järnsmedslund som var $7\frac{3}{4}$ -dels aln lång, 7 alnar bred och $3\frac{1}{4}$ -dels aln hög. Ladugården var gammal och trång. Odlingen omfattade ett tunnland väl stenbruten åker. Åborna hade också anlagt en stenmur av 60 famnars längd. Husen finns angivna på en karta från 1839 (inte invid sjöstranden) och "*Bemärkes till anläggning av hemmansdel*". Häradet löste in torpet den 14 maj 1840.

Bild: Järnsmedslund, urklipp från karta 1839 med det lilla huset i mitten och ladugård nedanför. Se kryssmarkerade rektanglar. Den 72 meter långa stenmuren är prickad på kartan och startar vid det lilla huset i mitten av bilden.

Vid 58 års ålder startar således Wickström anläggningsarbetet tillsammans med sina två systrar. Förutom att bygga det lilla boningshuset på knappt 20 kvm och en trång ladugård odlade han upp 5000 kvm jungfrulig mark genom svedjebruk. Virket togs på häradsskogen som på den tiden hade ett betydande inslag av lövträd. Den s.k. "fälleskogen" skövlades av självägande bönder i häradet som fritt fick avverka, hålla boskap och även svedja på allmänningen (undantaget Vevik och Bjurkärr som av kronan upplåtits till Huseby Bruk på 1690-talet). De första åren efter svedjan gav ofta en bra skörd. "Flåhackan" blev därefter flitigt använd. Stenröjning resulterade i en 72 meter lång stenmur. Arbetet pågick under 8 år, fram till hans död.

Påhl Carlsson ("Påalt")

Påhl Carlsson föddes 1810 i Vevik. Hans far hette Carl Påhlsson (1787-1876) och modern var Lisa Jönsdr. (f 1786). De flyttade till Vevik 1808 från Urshult sn. Påhl (1810-1876) var äldst och hade syskonen Jöns⁷ (1812-1871), Lisa f 1814 och Ingrid (1814-1817). När grevarna Hamilton ökade sina domäner på Hössöhalvön 1840 blev Vevik huvudgård. "Påalts" far har uppfört ett av nuvarande husen (sannolikt arbetarebostaden) i Vevik år 1838 och tecknade 1841 torpkontraktet för Stenvik där han också uppförde nuvarande boningshus i början av 1840-talet.

"Påalts" gifte sig 1837 med Martha Nilssdr. (f 1814 i Mjölknabben, Urshult sn) d 1994⁸. Familjen flyttade 1841 till Bjurkärr och uppförde Mattistorpet, som därefter byggts till. År 1843 flyttade de vidare till Järnsmedslund⁹ som köpts 1841. Barnen Sven Gustaf och Johanna Christina föddes 1856 resp. 1859. Modern var då över 40 år gammal. Pga. omständigheter nedan fick dottern sin skolgång i Urshult.

Påalt var "byggmästare" och arbetade med uppförandet av flera hus på Hössön. År 1855 var timringen klar för ett nytt hus i Järnsmedslund, men denna såldes till Nabben på Kläcklingen då huset där brunnit ned – många hade försäkringar i de s.k. brandstodsbolagen. En ny, och betydligt större timring restes därefter i Järnsmedsbacken och nuvarande hus stod klart 1857.

Påalt blev "Häktad för förfalskning och dömd därför den 26/10 1867 till 1 års straffarbete som slutade den 31/11 1868 samt förlustig medborgerligt förtroende i 5 år enligt utslag den 31/10 1867."¹⁰

Påhl Carlsson dog 68 år gammal 1878 på Järnsmedsbacken som fattighjon, på den gård han förvärvat och i det stora hus som han uppfört, men avyttrat 1865 till rättaren i Vevik, Anders Petersson (1819-1906). Hans hustru vistades därefter i Urshult socken fram till sin död 1914 (100 år gammal), under 36 år, men var aldrig mantalsskriven där.

F.d. kyrkvärden Sven Olofsson, även kallad "Tyken"

Sven Olofsson föddes den 28/7 1810 på gården Tykatorp i Västra Torsås. Fadern, Olof Svensson (1782- 1825) var kyrkvärd, gift med Marta Nilssdr. (f 9/9 1787). När maken dog flyttade hon till undantaget i Tykatorp. De hade förutom Sven även sonen Magnus (1814-1831). Farfadern Sven Jönsson o h h Ingrid Nilssdr. kom från Sjumanshult i Västra Torsås.

Sven Olofsson fick namnet "Tyken" då han kom från Tykatorp och han kanske också hade en "tyken" läggning (påflugan, näsvis, fräck m.m. enligt SAOL). I 1826 års längd över konfirmationsbarn framgår att han konfirmerats tillsammans med Pål Carlsson i Vevik (Påalt) i Skatelövs kyrka.

Han gifte sig 1831 med Catharina Håkansdr.,(född 1810¹¹ och död 1886 i Julås) från Mjölknabben, Urshults sn. I samband med giftemålet tog han också tog över fädernegården i Tykatorp. Familjen var

⁷ Jöns kom att överta torparrendet i Stenvik efter sin far. De etablerat tillsammans Stenvik under 40 år (1841-1871) till att bli ett av de större torpen på Hössöhalvön.

⁸ Påhl och Catharinas barn hette Carl Magnus f 1838, Nils Peter f 1841, Peter Olof f 1845, Lisa Catharina f 1848, Johanna Catharina (1851-1852), Lars Johan f 1853 och Sven Gustaf f 1856.

⁹ Nils Magnusson f 1800 o h h Anna Olofsdr flyttade till Bjurkärr – de bytte bostäder. Sannolikt hade "Påalt" då uppfört Mattistorpet, som tillbyggts senare.

¹⁰ Husförhörslängden för Skatelövs sn. 1871-1880, under Hössö Västregård.

kyrksamma och läskunniga. De fick barnen Ingrid f 1833 – flyttar 1849, Stina f 1837 – flyttar 1854, Anna f 1840, Olof Magnus f 1847. På 1840-talet arbetade två drängar från Kalvsvik i Tykatorp, Anders Jonasson Krok f 1822 (sannolikt Krokasläkten från Gropholmen) och Samuel Peterson f 1824. Under 1850-talet blir Sven Olofsson liksom sin far kyrkovård i Västra Torsås och omkring 1860 tar de fostersonen Johan Jonsson f 1851.

Den 7/11 1864 flyttar familjen, som då bestod av Sven, hans hustru Catharina och sonen Olof Magnus f 1847 från Tykatorp till Julås. 1866 utsågs Sven Olofsson till god man vid det laga skiftet i Kläcklinge.

Hans hustru dog 1886 och för bestående av kontraktet den 20 maj 1886 om livstidsundantag åt Sven Olofsson ansöktes om en inteckning av Johan Johansson den 29 september, vilken inte beviljades enligt beslut den 19 november 1886. Johan Johansson var då ägare av 3/16-dels mantal stora Hössö Västregård (Julås) enligt lagfart 23 maj 1877 tillsammans med "Tyken". 1891 var "Tyken" ensam kvar i Julås och flyttade då därifrån till sin dotter och jordemor Ingrid i torpet Fredrikshanm under Julås. Där han bodde under sina sista år, från 1891 till 1896. Det berättas att han var utfattig och hittades död, 86 år gammal, i Nyatorps ladugård.

¹¹ Fadern hette Håkan Persson.